

Mihai BUZEA

Vulcan

Lumina vine de la Asfințit

POLIROM
2022

Cuprins

Partea I

Scrisorile

6 iunie 1903	7
7 iunie 1903	11
8 iunie 1903	18
9 iunie 1903	25
11 iunie 1903	32
29 august 1903	37
18 februarie 1904	42
1 noiembrie 1906	48
20 ianuarie 1913	54
12 august 1918	62

Partea a II-a

Caietele

Caralaba	69
Părădaicile	75
Tenchiul	82

Păsula	90
Crumpenele	99
Putzing	107
Biharfüred	116
Paprica	127
Crăițele	137
József	146

Partea a III-a

Confesiunea

Iosif	155
Unchiul	169
Ady	176
<i>Notă explicativă</i>	187
<i>Bibliografie</i>	191

Tenchiul

20 februarie (1884)

Cred că anul ăsta ieșim din greutăți. Numai s-avem ploaie la vreme, că în rest le-am aranjat pe toate cum nu se poate mai bine. Stau și mă gândesc dacă cele două încercări pe care a trebuit să le îndurăm n-au fost cumva spre bine: anul trecut a fost, după multă vreme, primul an în care n-am mai pierdut bani cu agricultura. Că, dacă nu schimbam strategia, aproape sigur pățeam la fel ca toți proprietarii, care s-au ales cu mai nimic după atâta muncă, pentru c-a plouat bine în Ucraina și s-au dus prețurile jos de tot, n-a câștigat nimeni nimic, toți au vândut în pagubă, numai să scape de recoltă, să nu rămână cu ea pe cap (unii au rămas, s-a umplut satul de rozătoare, că așa belșug de grâne de mult n-au mai văzut cloșanii). Eu am câștigat bani buni; mare, mare noroc c-am ascultat de Hermina și nu m-am încăpățânat cu părădăicile încă o dată, cum avusesem de gând! Nici acum nu cred că ideea era rea, nici ea nu zice vreo clipă c-ar fi fost rea,

iar de muncit, am muncit amândoi de ne-am spetit. Doar că n-a fost cu noroc. Să fi avut bani pentru asigurarea agricolă, poate că n-ar fi fost paguba atât de mare, dar pe aici, pe la noi, nu se obișnuiește să se asigure recoltele, ca în nemțime, și e mare păcat, că nimeni nu poate ști de la-nceputul anului cum se așază ploile și soarele, și grindina, și prețurile. Uite că din necazul acela a ieșit anul cel bun, cel norocos, anul trecut. Că, dacă era după mine, nici n-aș fi vrut să stau de vorbă despre oferta de angajare la moara cu aburi, dar Hermina mi-a demonstrat cu banii pe masă că e cea mai bună soluție pentru noi, de fapt, singura, și abia așa m-a convins. Un om de valoarea mea, angajat la moară! Dar pe lumea asta mai face omul și ce nu vrea, dar trebuie. Doar viața n-a fost blajină cu mine și m-a dat de atâtea ori cu capul de pragul de sus! Sau, mai bine zis, de cel de jos.

A progresat tehnica între timp, nimic de zis. De când m-am lăsat eu de industrie și m-am apucat de agricultură, germanii și americanii s-au lansat într-o cursă tehnologică de care nici n-auzisem și despre care nici n-aș fi auzit dacă nu lucram la moară. Ce utilaje! Ce flux de producție! Ce economie de brațe de muncă! Ce rentabilitate! Și câtă economie de timp pentru toată lumea! Stăteau țăranii ăștia cu săptămânile să le vină rândul la măcinat, la morile primitive moștenite de cine știe când, iar acum nu le mai ia decât o după-amiază ca să-și vadă grânele

măcinate și puse-n saci standardizați, cum n-a văzut neam de neamul lor. Am aflat chiar că, după ce goleau sacii în hambarele lor de lemn (prost făcute și prost izolate, zburdă rozătoarele, eu degeaba le-am explicat cum să să-și protejeze făina, că n-am avut cu cine vorbi), se duceau cu sacii la biserică, să-i sfințească popa, că le era frică de ștampila de pe țesătura de cânepă, ștampila neagră a fabricii, ziceau că-i semnul Necuratului, vai de capul lor de amărâți. Și când mă gândesc că pentru ăștia a fost Revoluția! Să scape și ei de asuprire! Poate că peste câteva generații, dar acum nu.

Ideea cu tenchiul tot anul trecut am avut-o, iar anul ăsta o pun în practică. Discutam cu Isaac despre ideile lui de afaceri (adică el vorbea și eu ascultam) și m-am mirat când l-am auzit că vrea să investească într-o plantație de tatárkă sau mălai-tătăresc, cum se zice prin părțile noastre, pe care Isaac îl numea „hirse”, cred că habar n-avea cum îi spunem pe aici. Zicea că a aflat tocmai de prin Gottschee o rețetă nouă, prin care să înlocuiască orzul din bere cu tatárkă, pentru că e mult mai ieftină și nu alterează semnificativ gustul produsului, dacă e bine pasteurizat. Mie mi s-a părut o tâmpenie și i-am spus lui Isaac direct, fără fasoane, dar el e râs și mi-a explicat, cumva ferindu-se: șmecheria nu e atât înlocuirea orzului, care nu e chiar scump, cât a malțului, care te costă de nu-ți vine să crezi. Eu am tăcut, dar am băgat la cap. Am făcut singur unele experimente

(m-au costat ceva bani, dar a meritat) și mi-am dat seama că făina de tenchi e la fel de bună ca cea de tatárkâ, dacă și numai dacă o amesteci într-o anumită proporție cu malțul, cu orzul malțat. În felul ăsta pierzi o parte din profit, că nu excluzi total malțul din rețetă, dar recuperezi pierderea prin diferența de preț dintre tatárkâ și tenchi. N-am zis nimic, l-am lăsat pe Isaac să-și facă planuri pentru plantația lui, iar eu mi le-am făcut pe ale mele. Nu orice soi de tenchi e bun pentru treaba asta. E nevoie de un soi anumit, pe care l-am dibăcit deja, lucrând noaptea la experimente. Am comandat deja un lot mare de semințe, iar după ce-mi ar pământul, încep semănatul. Doamne-ajută!

Foarte surprins am fost de vizita fetei ăsteia, bânătanca. A venit așa, de capul ei, singură și fără bărbat, acum, pe frigul ăsta, a bătut atâta drum din Várad până aici, la Nagyléta, chiar lucru de mirare. Abia din cursul discuției mi-am dat seama că ea îi scrisese Herminei și că nevastă-mea îi răspunsese la scrisoare, așa, din politețe, lansând și o invitație, cum se face. Iar fata asta a luat invitația în serios și a venit la noi în vizită! Am întrebat-o de Iosif, ca să zic și eu ceva, și ne-a explicat că e dus de-acasă, are un drum lung de făcut spre București, la românii lui, și că deocamdată s-a oprit la Sinaia, undeva după graniță, unde nu se știe ce treburi are, dar stă acolo o vreme. Mă tot întreb cu ce interes se duce. Nu vreau să mă gândesc la ce este mai rău.

N-am stat eu decât un an în pușcărie, dar mi-a ajuns. Nu doresc nimănui să treacă prin așa ceva, nici chiar unui renegat. În fond, mi-e nepot.

Altfel, despre bănațancă mi-am schimbat părerea. Nu e deloc așa proastă cum am crezut-o. Zicea că nu i-a fost greu cu drumul, că mai fusese aici în sat, după nunta cu Iosif, iar la vremea aceea mai trăiau și soră-mea, și Nicolae al ei, iar pe însurăței i-au primit bine, cu dragoste multă și lăcrimoasă, cum este moda la români. După ce-a plecat, am mai stat de vorbă cu unul și cu altul, iar țărani mi-au confirmat că așa a și fost, că își amintesc ei de iarna lui 1871, când au venit. Eu n-am știut nimic, eram la Debrecen în anii aceia, munceam ca funcționar. Urâtă perioadă.

Mă uitam la fata asta, cum vorbea-vorbea, și mi aminteam de tinerețe. Că ea nu le prea știe pe ungu-rește, iar Hermina înțelege greu românește, dar cum-necum au vorbit de le-au amorțit fălcile. Păi, Elza? Ce, ea știa vreo vorbă în maghiară? Cu toate astea mi-a cântat *A reményhez*, de Csokonai Vitéz Mihály, grandiosul poet cu care se laudă cei din Debrecen, vai de steagul lor, că dacă-i ascuți ai putea crede că ei au născut poezia maghiară, nu Sándor al nostru! Bine, era și ea tânără, ce tânără, că era un copil, dar mint, că de fapt nu era. Eu aveam 19 ani. Am iubit-o. Cum să uiți prima iubire? Așa ceva nu se uită, chiar dacă este imposibilă, mai ales când este imposibilă. Eu eram patriot maghiar, studentul

marelui Meissner Pál de la Polytechnikum din Viena, dar fără un ban în buzunar. Ea era fata industriașului Rómer, a bogatului fabricant Rómer István, despre care vorbea toată lumea (și nu de bine!). M-a întrebat cât îi cer pentru invenția mea, cu fata de față. I-am zis: „Trei parale, domnule, că atât m-a costat pe mine dioxidul de plumb”, și bătrânul a râs, iar fata a râs și ea, deși nu înțelesese niciun cuvânt din răspunsul meu. M-am ales cu slujba de mediator al fetei, cu un cadou de 60 de florini de la taică-său și cu o iubire care nu mi-a trecut nici acum, la bătrânețe. Am doi copii cu Hermina, îi iubesc că sunt ai mei, îi iubesc și pe cei doi pe care îi are ea de la soțul dintâi, dar Elza rămâne altceva. De multe ori, noaptea, mă cred iar în palatul de pe Kärntner Strasse, exersând cu Elza pronunția micului ei vocabular maghiar. Și pe urmă mă trezesc din vis, atunci când aud pocnetele artificiilor de la nuntă. Regească. Din chibriturile perfecționate de mine, Rómer a câștigat o avere. Încă o avere, ca să fiu exact. Nu că mi-ar fi păsat atunci de averile lui. Cu cei 60 de florini am plecat la Berlin, să-nvăț toată chimia pe care puteam s-o învăț, și s-o uit pe Elza. Am devenit, cred eu, cel mai bun chimist din Europa la un moment dat, am scris și o carte despre teoria acizilor pe când n-aveam decât 21 de ani, dar pe Elza n-am putut s-o uit. Așa-i dragostea. Nu trece oricât ai vrea. Și-apoi a venit Revoluția.